

**Ebu'l-Hasan Ali b. Hasan es-Sîrcânî, *Kitâbü'l-Beyâz ve's-Sevâd min Hasâisi Hikemi'l-Îbâd fî Na'ti'l-Mürîd ve'l-Murâd*, tahk. Muhsin Pûrmuhtâr, Tahran: Müessese-i Pejûheşî-yi Hikmet ve Felsefe-i Îrân, 1390hş./2011 [LXX+453+26 s.].**

M. Nedim TAN\*

Tasavvufun kendini, ilim ahlak ve sosyal örgütlenme bakımından müstakil bir faaliyet sahası olarak ortaya koyduğu dönemler hâlâ yazılı literatürde izi tâkip edilmeye muhtaç bir akademik ilgi konusudur. Ancak IV./X. yüzyıldan îtibâren te'lif edilmiş sûfî metinlerinin kronolojik bir sırayla okunması, ardından problematik bir bakışla sınıflandırılmasına dönük akademik çalışmaların henüz tam anlamıyla istenilen düzeyde olduğu söylenemez. Bu konudaki literatür eksikliğinin kurumsal yetersizliklerle ilgili sebepleri olduğu kadar henüz dünya genelinde tasavvufi miras üzerine sürdürülen neşir ve tahkik çalışmalarının belirgin bir metot çerçevesine oturtulamamış olmasından kaynaklanan sebepleri de vardır. Dolayısıyla sahaya ilişkin irili-ufaklı neşir ve tahkik çalışmalarının ortaya konmasına duyulan ihtiyaç hâlen sürmekte, bu çalışmalardan neyin nasıl çıkarılabileceğine ilişkin bir metot için arayışlar her geçen gün kendini belli etmektedir. 2011'de akademik neşri yapılan Ebu'l-Hasan es-Sîrcânî'ye âit *el-Beyâz ve's-Sevâd* isimli Arapça eser de, V./XI. yüzyılda te'lif edilmiş ve akademik literatürde pek bilinmeyen, ancak üç binden fazla sûfî sözünü ve menkıbesini ihtiva eden, ayrıca dört yüz elli kadar beyite ve beş yüz yirmi sûfinin ismine yer veren dikkat çekici bir tasavvuf klasiğidir.

*el-Beyâz ve's-Sevâd*'ın müellifi Ali b. Hasan es-Sîrcânî, dönemin Kirman bölgesinin merkezî şehirlerinden biri olan Sîrcân'da faaliyette bulunmuş olup kendi çağdaşları olan Hücvirî ve Hâce Abdullah Ensârî Herevî tarafından *Keşfü'l-Mahcûb*'da ve *Tabakâtu's-Sûfiyye*'de ismen anılmış, faaliyetleri övülmüş bir sûfidir. Cemâleddin Ebû Ravh'ın *Hâlât ve Suhenân-ı Ebû Saîd-i*

\* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (nedim.tan@marmara.edu.tr)

*Ebu'l-Hayr*'ı ve Muhammed b. Münevver'in *Esrârü't-Tevhîd*'i gibi tâkip eden yüzyıla ait eserlerde de ismi geçen Sîrcânî, kendisine "Hâce" sıfatı atfedilmesinden anlaşıldığı kadarıyla Kirman bölgesinin tasavvufî hayatında seçkin bir kimseydi. Bir şifâhânesi olduğu ve yöresindeki pek çok vakfın işlerinin yürütülmesine katkı sağladığı, hakkında kaydedilen bilgiler arasındadır. Genelde yolcular ve ziyaretçilerin ağırlandığı bir zâviyesi vardı. Ayrıca bu zâviyede müridleriyle birlikte tasavvufî terbiye hayat bulmaktaydı, zâviyenin müdâvimleri Sîrcânî'nin eliyle sülûk görmekteydiler. Sîrcânî, Hâce Abdullah Ensârî'nin hayatında da büyük yeri olan Şeyh Amû kanalıyla Cüneyd-i Bağdâdî'ye uzanan bir silsileye de sahipti. Biyografisine ilişkin kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Horasan bölgesinin sûfilere ile sıkı teması vardı ve Ebû Sâid-i Ebu'l-Hayr, Şeyh Amû, Ebu'l-Hasan Harakânî, Hücvirî, Kuşeyrî ve Hâce Abdullah Ensârî ile tanışıklığı bulunmaktaydı. Çevresinde hep olumlu etkiler bırakmış bir kimse olarak benimsenen Sîrcânî tahminen 470/1077 yılında vefât etmiş ve Şah Şucâ Kirmânî'nin türbesi yakınındaki zâviyesine defnedilmiştir. Kabri bugün Sîrcân'dadır ve "Mezâr-ı Hâce Ali Hasan" diye bilinen bir ziyaretgâhtır.

Kendisinden önce te'lif edilmiş *el-Luma'*, *Taaruf* ve *Tehzîbü'l-Esrâr*'dan izler taşıyan, ancak daha çok Kuşeyrî'nin *Risâle*'sini andıran tarzıyla *el-Beyâz ve's-Sevâd*, yetmiş üç bâbdan oluşur. Müellif her bâbda Kuşeyrî'ye benzer şekilde bir ya da iki âyet zikredip peşisıra hadislere atıf yapar, ardından sûfilerin konu ile ilgili sözlerini sıralar. Bâbların sonunda sûfilerin konuyla ilgili beyitleri yer alır. Eser, konuların sıralanışı bakımından kendinden önceki ve sonraki tasavvuf klasiklerinden hayli farklı bir görünümündedir. Bu bakımdan eserin bâblarını sırasıyla aktarmakta fayda görüyoruz: Bâbu'l-hikme; bâbu fi zikri mücâhedetihim ve ahlâkihim ve ahvâlihim; bâbu ittifâki'l-âlimin ve'l-fırak beynehumâ; bâbu beyânî mâ yeşkele min ulûmi'l-kavm alâ fehmi'l-ulemâ; bâbu isbâti ismi't-tasavvuf; bâbu mâhiyyeti't-tasavvuf ve safâi ehlihâ; bâbu't-tevhîd ve gaybetu'l-muvahhid; bâbu kavlihim fi'l-ma'rifeti ve hakîkati'l-ârif; bâbu'l-imân ve fazîleti'l-mü'min; bâbu tasgîri'd-dünyâ ve gafleti ehlihâ; bâbu zikri'l-akl ve menâkibi'l-ukalâ; bâbu't-tevhîd ve teşmîri'l-tâib; bâbu'l-vera' ve kerâmeti'l-müteverri'; bâbu'z-zühd ve kurbeti'z-zâhid; bâbu sıfati'l-mübtedî fi'ttibâi li-delîlihî; bâbu edebi lübsi'l-murakkaati ve kasri's-sevb; bâbu mâ kîle fi'l-belâi ve recûliyyeti ehlihî; bâbu sebîli'l-mekâsib ve usûli sünnetihim fihi; bâbu's-suâl ve şerâitihî; bâbu zikri'l-küt ve ikâni'l-merzûk bi'r-Râzık; bâbu'l-fakr ve şerefü'l-fukarâ; bâbu mâ kîle fi'l-vakt ve hıfzihî;

bâbu'l-cû' ve fazlî'l-câi' ve fevâidihî; bâbu kavlihim fi'l-ekli ve âdetihim fihi; bâbu zikri'l-abd ve ma'ne'l-ubûdiyye; bâbu'l-edebi ve hatari ehlihî; bâbu zikri's-sohbe ve mûcibâtihâ; bâbu âfeti hubbî'r-riyâse ve fesâdi tullâbihâ; bâbu ma'rifeti'n-nefs ve uyûbi ef'âlihâ; bâbu'l-keşf ani'd-da'vâ ve killeti hatari ehlihâ inde ehli'l-hak; bâbu rıfku's-şuyûh bi'l-ashâb ve şefekati aleyhim; bâbu zikri'l-mücâleseti ve's-sadaka; bâbu'l-fütüvveti ve sehâi ehlihâ; bâbu'l-vesâyâ; bâbu usûli mezhebihim; bâbu zikri'l-eş'âr'ellezî eşâra bihi'l-kavm alâ izhâri hâlin ev cevâbi suâlin; bâbu'n-nazar ve tenbîhu'n-nâzir; bâbu icâzeti's-sefer ve fevâidi ricâlihî; bâbu ma'rifeti't-târihi'l-meşâyih; bâbu isbâti ilmi'l-bâtın; bâbu isbâti'l-ahvâl ve'l-makâmât; bâbu't-takvâ ve hâli'l-müttakî; bâbu's-sabr ve cezâi's-sâbirîn; bâbu'l-havf ve'r-recâ; bâbu't-tefekür ve cevelâni'l-mütefekkir; bâbu'l-istikâme ve hükmi'l-müstakîm; bâbu't-tevekkül ve hasebi'l-mütevekkil; bâbu't-tefvîz ve't-teslîm; bâbu'l-murâkabe ve hizru'l-murâkib; bâbu'l-yakîn ve sebâti'l-mûkin; bâbu's-sıdk ve mertebeti's-sâdik; bâbu'l-ihlâs ve tahâreti'l-muhlis; bâbu's-şükr ve ilmü's-şâkir bi'l-mün'im; bâbu'z-zikr ve fenâi'z-zâkir; bâbu'l-mürîd ve'l-murâd; bâbu'r-rızâ ve dereceti'r-râzî; bâbu zikri'l-muhabbeti ve fahri'l-muhib; bâbu hüsni'l-huluk ve muvâfakati ehlihî; bâbu'l-müşâhede; bâbu isbâti'l-kerâmât; bâbu'l-mekr ve galati ehlihî; bâbu isbâti's-semâ' ve'r-redd alâ men yünkiruhû; bâbu hüsni's-savt; bâbu edebi's-semâ' ve mâhiyyetuhû; bâbu tefâvüti'l-müstemiîn; bâbu evsâfi's-sâmiîn mine'l-munharimîn; bâbu men mâte fı's-semâ ve nahvehû; bâbu'l-vecd ve sıfâti'l-vâcidîn; bâbu'l-cem' ve't-tefrika; bâbu'l-fenâ ve'l-bekâ; bâbu'l-firâse ve'l-ilhâm; bâbu'l-gayb; bâbu'l-mesâil.

Bu muhtevasıyla *el-Beyâz ve's-Sevâd*, pek çok şifâhî ve kitâbî kaynağa sahiptir. Sîrcânî seyahatleri esnasında karşılaştığı sûfîlerden edindiklerine ilaveten döneminin sûfî metinlerini de dikkatle okuyarak tasavvufî birikimini eserine yansıtmıştır. Ancak Serrâc'ın *Luma*'ı onun ana kaynaklarından biridir ve eserde iktibas edilen sûfî sözlerinin büyük bir kısmının kaynağı *Luma*'dır. Ayrıca Sîrcânî'nin *Taarruf* tan ve özellikle Ebû Abdurrahman es-Sülemî'nin eserlerinden etkilendiği ilk anda anlaşılmaktadır. Yayına hazırlayan Pûrmuhtar'ın tespitlerine göre Baklı'nın *Şerhu's-Şathiyât*'ında ve İbn Arabî'nin *Fütûhât*'ında *el-Beyâz ve's-Sevâd*'in izi sürülebilmektedir. Bu bakımdan eser tasavvuf tarihinde yazılı kaynaklar itibariyle metinlerin girdiği köklü ilişkiyi göstermesi bakımından hayli orijinal niteliktedir. Pûrmuhtar'ın da işaret ettiği gibi satır aralarına odaklanacak ileri okumalarla *el-Beyâz ve's-Sevâd*'in faydalandığı kaynaklar ve tesir ettiği metinler

arasındaki bağlar daha net tespit edilebilecektir. Eserin en dikkat çekici bölümlerinden birisi “Bâbu ma’rifeti târihi’l-meşâyih” başlıklı otuz dokuzuncu bâbıdır. Burada müellif, bir kısmı kendi dönemi sûfîlerinden seksen yedi sûfinin ismini faaliyet sürdürdüğü ve etki bıraktığı coğrafyalara göre kısımlandırarak vermektedir.

*el-Beyâz ve’s-Sevâd*’ın bugün dünya kütüphanelerinde ulaşılabilen se-kiz yazma nüshası vardır. Muhsin Pürmuhtar on yıl süren çalışmalarının sonucunda bunlardan dördünü dikkate alarak metni inşâ etmiş, ayrıca yazdığı girişte müellif Sîrcânî’nin hayatına ilişkin mevcut kaynaklara ulaşarak literatürü özetlemiş, eserde öne çıkan nitelikleri açıklamış, böylelikle seçkin bir yayın örneği ortaya koymuştur. İlâveten neşre Nasrullah Pürcevâdî tarafından “Introduction: Abu’l-Hasan Sirjâni and His Manual on Sufism” başlıklı eser ve müellifi hakkında bilgi veren bir İngilizce makale eklenmiştir.